

FOSTELE CONACE ȘI CASTELE DE PE TERITORIUL JUDEȚULUI HUNEDOARA ÎN PERIOADA COMUNISTĂ

Gherghina BODA, Cercetător științific III PhD,
Muzeul civilizației dacice și romane din Deva

***Abstract:** Hunedoara County, famous for its large number of historical monuments (castles, castles mansions, wood and stone churches, crucifixes, etc.), despite the vicissitudes of history and human destruction remains one of the counties with the most monumental wealth at national level. The 29 mansions, castles and noble houses in the county demonstrates the richness of the place and the people, as well as the variety of artistic and architectural tastes of the owners (Baron Nopcsa, Agnoțiu Poncs, Mara Ladislau, Daniel Josika, Cândea family, Sandor Gergely, etc.). During communist times these suffered transformation and damage caused by use and change of the initial destination of the construction, which led in most cases to serious and irreversible deterioration of most of them. The buildings operated for long periods as schools, kindergartens, hospitals, libraries, offices of institutions, shops, warehouses, community centers etc. Some of them survived and developed over time, such as Hunyadi Castle in Hunedoara, others are derelict today, without any chance of being saved.*

***Keywords:** Monuments, Castel, Mansion, Communism, Destruction.*

Parcursul evolutiv al umanității este marcat de numeroase creații de tip arhitectural, artistic, monumental, literar, muzical etc., multe dintre acestea regăsindu-se și astăzi în zestrea națională a diverselor popoare, frânturi de istorie care sfidează timpul cu cvasieternitatea lor. De-a lungul istoriei, creativitatea umană a înflorit tot mai mult cu fiecare perioadă istorică, produsele sale spirituale și materiale îmbogățind permanent patrimoniul mondial, deoarece operele de excepție nu aparțin numai creatorului sau poporului său, ci întregii umanități. Apartenența acestora la patrimoniul universal este motivată și de ideea conform căreia întotdeauna a existat un exod al „creierelor”, creatorii migrând dintr-o parte în alta pentru a-și realiza operele la comandă sau pentru a-și învăța discipolii tainele meseriei, ceea ce a dus la universalizarea acestor creații. Întărind această idee, Jean Duvert spunea că cele mai frumoase capodopere ale lumii provin din cea mai largă cooperare a creierelor și a mâinilor de lucru artisanale din toate țările¹.

¹ Jean Duvert, „Le rôle des collectivités locales en face des vestiges du passé européen”, p. 82, disponibil la <http://www.icomos.org/publications/prima13.pdf>, accesat la 30.10.2015.

Dintre creațiile materiale arhitecturale o importanță deosebită prezintă locuințele. De-a lungul timpului, oamenii au învățat să-și creeze condiții de viață tot mai rafinate, atât pentru a trăi cât mai confortabil, cât și pentru a-și etala puterea și bogăția. Locuințele, mai mult sau mai puțin somptuoase, au reflectat tocmai puterea economică și financiară a proprietarului. În acest context, castelele, palatele și conacele au împânzit Europa și nu numai. Dacă inițial au fost ridicate din rațiuni pur practice, cu timpul, acestea au căpătat valoare istorică și simbolică, reprezentând urmele materiale reprezentative ale unor perioade istorice, ale unor stiluri arhitecturale și artistice, au devenit parte a patrimoniului cultural care trebuiau salvate, protejate, restaurate și conservate pentru a fi transmise generațiilor următoare. Necesitatea de a salva valorile trecutului, precum și maniera de a le estima, se află într-o relație directă cu dezvoltarea gândirii umane, cu tendințele sale, cu deviațiile, glorificarea sau condamnările sale nemiloase, de aceea putem afirma că gradul de civilizație al unei epoci se evaluează în funcție de măsura în care aceasta a reușit să păstreze și să transmită urmașilor un patrimoniu nu numai conservat, ci și îmbogățit². Această acțiune de salvare a unui patrimoniu pornește în primul rând de la colectivitatea umană care deține aceste valori, de la conștientizarea și sensibilizarea ei față de acest patrimoniu. Rolul colectivităților umane nu se reduce doar la eforturi de salvare și conservare a unor bunuri de patrimoniu, ci și la punerea lor în valoare, la includerea în cadrul unui circuit care să le facă cunoscute și să le promoveze, să încânte ochiul și sufletului a cât mai multe persoane, ca păstrătoare a unor mesaje peste timp ale înaintașilor noștri.

România nu se numără printre țările cu imobile numeroase de rang princiar, deoarece istoria nu ne-a favorizat în acest sens. Ocupațiile teritoriale de lungă durată, lupta permanentă pentru păstrarea independenței și a libertății naționale, averile mici în raport cu ale altor popoare, numărul relativ redus al specialiștilor români, constructori și arhitecți în principal ș.a., au limitat construcțiile impozante și le-au redus la clădiri mai mici și mai modeste din punct de vedere al volumelor sau al elementelor arhitecturale și artistice. Puținele palate și castele românești au reușit în mare parte să transceadă

² Ana Deanovič, „La sauvegarde d'un monument historique sous l'aspect de la réunion contradictoire de son caractère historique et de sa contemporanéité”, în *Il monumento per l'uomo. Le monument pour l'homme. The monument for the man*, Atti del II Congresso Internazionale del Restauro, Actes du II Congrès International de la Restauration, Records of the II International Congress of Restoration, pp. 563-565, Venezia, 25-31 mai 1964, disponibil la <http://www.icomos.org/publications/secondac33.pdf>, accesat la 30.10.2015.

timpul și să fie păstrate în condiții bune, unele beneficiind de restaurări costisitoare pentru a fi păstrate în patrimoniul național.

Județul Hunedoara se află în topul celor mai bogate județe în monumente istorice, aici găsim de la cetățile dacice din Munții Orăștiei și capitalele Sarmizegetusa Regia și Ulpia Traiana Sarmizegetusa, până la castele, conace boierești, biserici de lemn, de piatră și troițe. Unele au fost salvate, conservate sau restaurate, cum este Castelul Corvinilor din Hunedoara, Castelul Magna Curia din Deva sau conacul familiei Nopcsa din Fărcădin (fcomuna Unirea, astăzi General Berthelot), altele se află într-o stare gravă de deteriorare sau pur și simplu nu mai există. Dacă intemperii naturale au „lucrat” asupra acestora, neglijența, indiferența, neștiința sau chiar acțiunea distrugătoare voită a omului au adus grave prejudicii materiale imobilelor considerate monumente istorice, unele dispărând pur și simplu în propriile ruine.

În anul 1975 s-a făcut o statistică a fostelor castele și conace de pe cuprinsul județului Hunedoara, Birourilor Executive ale Consiliilor Populare Comunale revenindu-le această sarcină. Atunci au fost identificate 29 de asemenea imobile: conacele „Agnoțiu Poncs” din Bârcea Mică (1672)³, „Bereczasii Gabriel” din Gurasada (jumătatea sec. al XVIII-lea)⁴, „Rudolf” din satul Râu Bărbat, comuna Pui (a doua jumătate a sec. al XVIII-lea)⁵, „Klomoșinski” din Gurasada (sec. al XVII-lea)⁶, „Török Gheza” din Bretea Română (1860)⁷, „Ogardi Gabor” din satul Gântaga, comuna Bretea Română (1890)⁸, „Szente Bela” din satul Bretea Strei, comuna Bretea Română (1760)⁹, „Ponori Carlota” din comuna Bretea Română (înainte de 1895)¹⁰, „Buda Geza” din satul Ruși, comuna Bretea Română (înainte de 1895)¹¹, „Ontos Susana” din satul Leșnic, comuna Vețel (1905)¹², „Holoky Ianos” din satul Leșnic, comuna Vețel (1890)¹³, „Lazăr Ladislau” din satul Lăpușnic, comuna Dobra (1810)¹⁴, conacul baronului Nopcea din Săcel (1830)¹⁵, „Sandor Gergely” din satul Gurasada (sec.

³ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Hunedoara, Dosar nr. 1/1975. *Note de prezentare pentru obiective foste conace și castele pe teritoriul actual al județului Hunedoara*, f. 1.

⁴ *Ibidem*, f. 191.

⁵ *Ibidem*, f. 3.

⁶ *Ibidem*, f. 188.

⁷ *Ibidem*, f. 12.

⁸ *Ibidem*, f. 51.

⁹ *Ibidem*, f. 62.

¹⁰ *Ibidem*, f. 93.

¹¹ *Ibidem*, f. 86.

¹² *Ibidem*, f. 97.

¹³ *Ibidem*, f. 115.

¹⁴ *Ibidem*, f. 134.

¹⁵ *Ibidem*, f. 149.

al XVIII-lea)¹⁶, „Mara Ladislau” din comuna Densuș (circa 1855)¹⁷, „Stoica P.” din comuna Densuș (1825)¹⁸, „Daniel Josika” din Rapolt (înainte de 1784)¹⁹, „Cândrești” sau „Kendeffy” din Râu de Mori (1870)²⁰, „Kendereși” din comuna Sălașu de Sus (circa 1835)²¹, „Ciuly-Ostrog” din Ostrov (1912)²², castelele „Iojika” din comuna Brănișca (1659)²³, „Bontescu Victor” din comuna Bretea Română (1870)²⁴, castelul baronului Nopcea și a contesei Loney din satul Unirea (circa 1775)²⁵, „Kendeffy” din Sântămărie-Orlea (între 1760-1780)²⁶, „Veres Vlad” din satul Bobâlna (înainte de 1700)²⁷, „Fay Victor” din Hațeg (1725)²⁸, castelul Corvinilor de la Hunedoara (sec. XIV-XV) și casele de vânătoare de la Gura Zlatna (1920)²⁹ și Gura Apei din comuna Râu de Mori (1912)³⁰.

În această statistică nu sunt cuprinse toate imobilele care pot fi considerate monumente istorice, cum ar fi castelul „Magna Curia” din Deva, castelul familiei Nopcea de la Zam și probabil și altele.

Cele mai vechi datează din sec. XIV-XV, iar cele mai noi din anul 1912, cele mai multe fiind însă ridicate între secolele XVII-XVIII. Marea majoritate a acestora au folosit ca materiale piatra și cărămida arsă, constructorii folosind procedeul stingerii varului direct pe zid, ceea ce le conferea o mai mare durabilitate. Au fost acoperite fie cu șindrilă, fie cu țiglă, restaurările moderne folosind și tabla. Clădirile nu se remarcă prin elemente decorative sau arhitecturale deosebite, atât interiorul, cât și exteriorul prezentându-se destul de sobru și simplu. Excepție face conacul familiei Nopcea din comuna General Berthelot (fostă Unirea) care are aspectul unui templu antic sprijinit pe șase coloane masive, la intrare fiind străjuită de două rânduri de trepte care au la capete câte un leu, elemente care-i conferă o eleganță deosebită. Știm că interiorul era decorat cu

¹⁶ *Ibidem*, f. 165.

¹⁷ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Hunedoara, Dosar nr. 1/1975. *Note de prezentare pentru obiective foste conace și castele pe teritoriul actual al județului Hunedoara*, f. 222.

¹⁸ *Ibidem*, f. 229.

¹⁹ *Ibidem*, f. 243.

²⁰ *Ibidem*, f. 279.

²¹ *Ibidem*, f. 330.

²² *Ibidem*, f. 317.

²³ *Ibidem*, f. 36.

²⁴ *Ibidem*, f. 55.

²⁵ *Ibidem*, f. 92.

²⁶ *Ibidem*, f. 146.

²⁷ *Ibidem*, f. 260.

²⁸ *Ibidem*, f. 347.

²⁹ *Ibidem*, f. 303.

³⁰ *Ibidem*, f. 301.

numeroase piese antice a căror frumusețea impresiona orice vizitator. Piesele de mobilier nu s-au păstrat, de aceea nu putem face decât presupuneri asupra designului interior. Încălzirea acestor imobile de locuit se făcea cu sobe de teracotă care foloseau combustibili solizi (lemn sau cărbuni). În anul 1975 s-a constatat că marea lor majoritate nu erau dotate cu instalații sanitare în interior, dar multe beneficiau de iluminatul electric, introdus se pare de urmași. O atenție deosebită s-a dat curților, care cuprindeau și grădini atent amenajate, cu alei și pomi ornamentali, fapt care relevă racordarea familiilor nobiliare la moda și tendințele europene ale vremii.

Venirea comuniștilor la putere și naționalizarea din anul 1948 a trecut în posesia statului toate aceste proprietăți, cărora le-a fost schimbată destinația inițială de locuințe. Acestea au adăpostit școli, spitale, sedii C.A.P. și I.A.S., oficii poștale, case de cultură, grădinițe, magazine, magazine mixte sătești, birouri, locuințe pentru muncitori etc. În decursul timpului, clădirile au cunoscut o permanentă degradare atât din cauza neglijenței forurilor tutelare și a chirișilor, cât și din lipsa fondurilor. Inițial, această neglijență s-a manifestat probabil și pe fond psihic, printr-o revoltă inconștientă asupra lucrurilor deținute de oameni pe care societatea i-a pedepsit prin confiscare, oameni care nu se mai încadrau și nu mai erau acceptați în noua societate comunistă. Această ură pentru ceea ce a rănit destine în trecut s-a perpetuat și transferat asupra bunurilor celor vinovați de provocarea atâtor suferințe. Într-un fel, degradarea acestora a fost parte a procesului de epurare socială.

Conștientizarea că imobilele naționalizate reprezintă bunuri culturale cu valoare istorică care sunt parte a patrimoniului național a venit destul de târziu, multe dintre acestea nemaiputând fi salvate din cauza stării tehnice proaste și a gradului de uzură ridicat. Un impediment major l-a constituit lipsa fondurilor necesare, precum și lipsa de interes a autorităților pentru restaurarea acestora. Unele clădiri au reușit să fie restaurate prin demersuri nenumărate la forurile superioare de la București (cazul Castelului „Magna Curia” din Deva), altele prin eforturile depuse de autoritățile locale prin scrierea de proiecte cu finanțare europeană, cum este cazul fostului conac al familiei Nopcea din comuna General Berthelot (fostă Fărcădinul de Jos și Unirea), care a primit finanțare norvegiană și a reușit în anul 2010 punerea sa în circuitul turistic și științific prin transformarea într-un centru modern al Academiei Române pentru studierea biodiversității.

Castelul Corvinilor din Hunedoara este cel mai fericit caz, restaurarea sa cunoscând în ultimii ani o amploare deosebită, fapt demonstrat atât de aspectul exterior și interior, cât și de afluența de vizitatori. Primăria Hunedoara a înțeles că investiția în restaurarea castelului va fi amortizată în

cel mai scurt timp, lucru care s-a și întâmplat, și că sumele aduse de castel sunt consistente și pot susține o mare parte a activității primăriei.

Însă multe dintre conacele și castelele din județ sunt și astăzi lăsate în paragină, deși există interese de restaurare și transformare în muzeu (cazul castelului de la Săcel) sau păstrate ca monumente incluse în circuite turistice. Însă birocrăția sufocantă în cazul restaurării monumentelor istorice, lipsa fondurilor necesare, deloc de neglijat, lipsa inițiativelor locale, neînțelegerea avantajelor sau chiar nepăsarea conduc la pierderea iremediabilă a unor comori monumentale care sunt parte a patrimoniului național.

Deși există o legislație internațională cu privire la păstrarea patrimoniului cultural la care România a aderat, încă nu se înțelege importanța salvării acestuia și transmiterii generațiilor viitoare. Comunitățile locale și forurile naționale trebuie să uzeze de toate mijloacele moderne de persuasiune pentru a difuza publicului larg noțiunea de ansamblu istoric, perspectivele de integrare a acestor ansambluri în viața modernă, conștiința valorii de neînlocuit a acestui patrimoniu pe care generația noastră trebuie să-l transmită posterității³¹. Este adevărat că numărul mare de monumente istorice care trebuie salvate ridică probleme serioase de finanțare, dar dacă ar exista un interes constant în această privință, lucrurile s-ar derula în direcția dorită. Dacă generațiile prezente vor înțelege că monumentele reprezintă legătura trecutului cu prezentul și că ele sunt purtătoarele culturii strămoșilor noștri pe care avem datoria sacră de a o transmite mai departe, numai atunci vom putea să acționăm conștient și să contribuim nu numai la salvarea unui patrimoniu național, ci a celui mondial a cărui parte suntem și noi. Este ceea ce preambulul *Cartei de la Venetia* (1964) arată foarte clar: "(...)Popoarele devin din ce în ce mai conștiente asupra unității valorilor umane și privesc monumentele istoriei ca pe un patrimoniu comun. Este recunoscută responsabilitatea comună în păstrarea lor pentru generațiile viitoare. Este datoria noastră a le înmâna mai departe în deplina lor bogăție și autenticitate. Este esențial ca principiile ce ghidează protejarea și restaurarea clădirilor istorice să fie stabilite și agreeate pe plan internațional, fiecare țară fiind responsabilă de aplicarea acestora în contextul propriei culturi și tradiții"³².

³¹ Conrad André Beerli, „Le problème de la sauvegard des ensembles monumentaux”, p. 864, disponibil la <http://www.icomos.org/publications/quinta5.pdf>, accesat la 31.10.2015.

³² Carta de la Veneția a conservării și restaurării monumentelor istorice, 1964, p. 1, disponibil la <http://documents.tips/documents/carta-de-la-venetia.html>, accesat la 31.10.2015.

Bibliografie

Conrad André Beerli, „Le problème de la sauvegard des ensembles monumentaux”, în *Il monumento per l'uomo. Le monument pour l'homme. The monument for the man*, Atti del II Congresso Internazionale del Restauro, Actes du II Congrès International de la Restauration, Records of the II International Congress of Restoration, Veneția, 25-31 mai 1964, disponibil la <http://www.icomos.org/publications/quinta5.pdf>, accesat la 31.10.2015.

Carta de la Veneția a conservării și restaurării monumentelor istorice, Veneția, 1964, disponibil la <http://documents.tips/documents/carta-de-la-venetia.html>, accesat la 31.10.2015.

Ana Deanovič, „La sauvegarde d'un monument historique sous l'aspect de la réunion contradictoire de son caractère historique et de sa contemporanéité”, în *Il monumento per l'uomo. Le monument pour l'homme. The monument for the man*, Atti del II Congresso Internazionale del Restauro, Actes du II Congrès International de la Restauration, Records of the II International Congress of Restoration, Veneția, 25-31 mai 1964, disponibil la <http://www.icomos.org/publications/secondac33.pdf>, accesat la 30.10.2015.

Jean Duvert, „Le rôle des collectivités localea en face des vestiges du passé européen”, în *Il monumento per l'uomo. Le monument pour l'homme. The monument for the man*, Atti del II Congresso Internazionale del Restauro, Actes du II Congrès International de la Restauration, Records of the II International Congress of Restoration, Veneția, 25-31 mai 1964, disponibil la <http://www.icomos.org/publications/prima13.pdf>, accesat la 30.10.2015.

Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Hunedoara, Dosar nr. 1/1975. *Note de prezentare pentru obiective foste conace și castele pe teritoriul actual al județului Hunedoara.*